
a tanár és a tanítványok

ERNST FISCHER

Kedves és tisztelt Lukács György!

Életműved óriási — és mélyen megragadó a személyiséged, a 'Téged körülvevő, az igazi nagyságnak és nemességnek kijáró dicsfény.

Minden Veled való találkozás a tiszta szellem élményét nyújtja, egy lélegzetnyit a tisztaságból és emelkedettségéből.

Életrajzodat, amelynek sajnos még egyetlen sora sincs papírra vetve, így akarod nevezni: „Élni és gondolkodni”. Benned gondolkodássá vált a lét, a gondolkodás pedig tetterővé. Mindabból, amit valaha is gondoltál, mindig radikális elszántsággal levontad a következtetéseket. Te átélted a gondolkodást, oly módon, ahogy Hegel *Fenomenológiájában* a szellem alakról alakra elidegenedik, hogy előrehaladva visszatérjen önmagába, utolsó alakjába, mint „az önmagát szellem alakban tudó szellem avagy a felfogó tudás...”. Úgy tűnik, a szellem a nélkülözhetetlen minimumra csökkentette testiségedet, de egyidejűleg hasonlíthatatlan munkaerővel és ellenállóképességgel ruházott fel Téged.

Olimposzi öröm Téged hallgatni. Belőled a filozófia évezredek szólnak, egyesítve korunk társadalmi valóságával, politikai problematikájával: a megértett történelem egy olyan ember emlékezetében, tudatában, aki maga is részt vett, most is részt vesz ebben a történelemben, az eseményeket felismerésekké alakítva; az ész, a humanitás győzelmében rendíthetetlenül bízva: ő a tévedhetetlen nyolcvanéves ember. Örökre szóló veszteség, hogy a Veled való beszélgetéseket — kezdve a világtörténelmi pillanat elemzésével egészen annak mérlegeléséig, hogy az új realitások micsoda tömegét kell még megoldania a marxizmusnak; kezdve az etika problémáin s végezve a Kafka-vitán —, hogy ezeket a beszélgetéseket nem veszik hangszalagra.

Az olyan kimagasló marxista gondolkodó, mint Te, az olyan ember, aki nélkül századunk el se gondolható, aki a jövőben is hatni fog, mindenfelé tanítványokra talál. Mi mindannyian, akik különböző módokon azon kísérletezünk, hogy marxista módszerrel értelmezzük a művészet

kérdéseit, hogy a művészeket és alkotásaikat társadalmi környezetükkel való összefüggésükben értsük meg, mind a Te tanítványaid vagyunk. Mindannyian Tőled tanultuk, hogyan érezzük át azokat a gyakran bonyolult, sokszálú közvetítéseket, amelyek segítségével a művész, a műalkotás egy korszakot reprezentál, de amelyek különösségük révén egyszersemind az emberiség fejlődésének mozzanatai.

Egy alkalommal ezt írtad nekem: kapcsolatunk „az igazán összetartozók vitatkozása. Így volt, így van, így kell hogy maradjon.”

A tanítvány szellemi joga, hogy eltérjen tanárától, s erkölcsi kötelessége, hogy hű maradjon hozzá.

Sajátos dolog ez a tanítványokkal. Vannak olyanok, akik a Te műhelyedből vették a fegyvereket, amelyekkel aztán hátra támadtak. Amikor a Nap lemegy, megnőnek az árnyékok, felszívják a dolgokat, s a sötétségben arra vetemednek, hogy a dolgok helyét elfoglalják. Amikor néhány tanítványod — aki csak árnyékok volt — úgy gondolta, hogy Napod lemenőben, napjaid végéhez közelednek, tüstént kész volt rá, hogy cserbenhagyjon Téged. De a Nap ismét felkel, az új nap megkezdődik, s műved akkor is látható lesz, amikor az összes „Anti-Lukács” kötet az állami könyvtárakban elsárgult már. Az egészben az a legfurcsább, hogy a Tőled lemorzsolódók a Te műveid morzsalékain rágódnak.

Más tanítványaid hűk maradtak, s Te is hozzájuk. Hozzád való kapcsolatuk, s a Te kapcsolatod hozzájuk példás etikai magatartás. Néhány barátod mégis attól fél, hogy majd szoros és szigorú „Lukács-iskola” lesz belőlük. Én nem osztom ezeket az aggodalmakat, mert szellemed túlságosan szabad, a gondolkodás előrehaladó, soha be nem fejezett folyamatáról való felfogásod túl mély, semhogy valaha is arra vágynál, hogy az emberek szelleme helyett idézetekben élj tovább. Egyike vagy azon alkotó marxistáknak, akik számára — épp mert alkotó szelleműek — a marxizmus nem valami lezárt, végleges dolog, szent idézetgyűjtemény, hanem egy, a valósággal együtt továbbfejlődő tudomány. Azok, akik revizionizmust vetnek a szemedre, éppen ezt a marxista szellemet érzik, amely semmi megállapodottságot, semmi dogmát nem tűr, amely mindig a gyakorlat filozófiája, és nem marasztalja el a valóságot, amiért nem állta ki valamely formula próbáját.

A marxizmusnak immanens tulajdonsága a megújulás, az új helyzetek figyelembevételére, új ismeretek magába olvasztása, az önmagához való kritikai, azaz marxista viszony. Marx állandó olvasása — nem a más, hanem a magunk szemével — felüdülés és bátorítás: a világ felismerésének micsoda gazdagsága, micsoda felülmúlhatatlan módszer a társadalmi valóság, történelmi fejlődéstörvények kikutatására és ábrázolására, mennyi tartós érvényű felfedezés! De senki sem csalhatatlan, senki se mindentudó: a társadalmi valóság megváltozott, és részben oly módon, ahogyan Marx nem látta, nem láthatta előre; némely előrejelzése helytelennek bizonyult, némely dolgok, amelyek akkor igazak voltak, már túlhaladtak. Csak akinek van bátorsága az új fel- és elismerésére, az mentheti meg a marxizmust attól, hogy kimeríthetetlen filozófia és tudomány helyett szentírásgyűjteménnyé, végül pedig katekizmussá „ad usum delphini” legyen. Mivel számodra a marxizmus kimeríthetetlen filozófia és tudomány, útlakozol az ellen, hogy kanonizálják a marxizmus fejlődéséhez való alkotó hozzájárulásodat.

Tanítványaid azon csoportjához szeretném számítani magam, akik Téged nagy marxista gondolkodóként csodálnak, akik állandóan köszönettel tartoznak Neked, anélkül, hogy felfogásaid mindegyikét osztanák. Minden találkozásunk alkalmával megállapíthattuk, hogy megegyezünk a marxizmus alapvető kérdéseiben, az általános helyzet és a politikai követelések megítélésében, és minden alkalommal már előre örültünk a romantikáról és naturalizmusról, expresszionizmusról és szürrealizmusról, Proustról, Kafkáról, Joyce-ról, Becketttről, a modern problémafelvetések és kifejezési eszközök értékéről vagy értéktelenségéről folytatandó vitának. Talán kár, hogy csak négy szemközt folytattuk ezeket a vitákat; a barátság azonban, sőt az esztétikainál fontosabb kérdésekben való szolidaritás azt parancsolta, hogy ne vitázzam nyilvánosan Veled, akit amúgy is annyi felől támadnak.

Nyolcvanadik születésnapod alkalmából, ebben a pillanatban, amikor még ellenségeid is kénytelenek személyes nagyságodat és teljesítményedet tudomásul venni, engedtesse meg nekem, hogy a nyilvánosság előtt is megemlítem termékeny vitánkat — egyidejűleg ellentmondva annak a többször megismételt kijelentésnek, hogy a marxista esztétika területén Veled homlokegyenesen ellentétes nézeteket vallok. Egyrészt azt nem tartom helyesnek, hogy a marxista esztétikához való szerény hozzájárulásomat a Te óriási életműveddel állítsák szembe, másrészt pedig nem érzem magam ellenfelednek. Harcostársad vagyok abban a követelésben, hogy legyen szabad a művészet és az irodalom, független minden hivatalos fórumtól; én is meg vagyok arról győződve, hogy a művészetnek nem csupán *egyetlen* funkciót kell betöltenie, hanem számosat, bár ezek közül egyik vagy másik időnként jobban előtérbe kerül; meg vagyok róla győződve, hogy a művészet társadalmi szükségességét nem szabad összetéveszteni a vulgáris hasznossággal; hogy a művészet szándéka szerint „mindenfajta sematikus rutin, mindenfajta sematizálás ellen” irányul; a legmélyebben egyetértünk abban, hogy a művészet az emberi faj emlékezete és egyidejűleg az emberi faj jövőbeli elképzelése.

Harcostársi viszonyunkat nem zavarhatja meg az a tény, hogy én abban az összességben, amit „modern” művészet címszó alatt fogadnak vagy utasítanak el, nemcsak dekadenciát, hanem erjedési folyamatot is látok, nemcsak bomlást, hanem keletkezést is, nemcsak hanyatlást, hanem ellentmondásos fejlődést is. Szabad hivatkoznom a Te szép megfogalmazásaidra „Az esztétikum sajátosságai”-ból? Azt fejtetted ki, hogyan készíti az embert a műalkotás arra, hogy a világot más szemmel lássa, hogyan kényszeríti rá új „világot”, hogyan tölti meg új vagy újonnan meglátott tartalmakkal. „Az egész ember átváltozása az emberekben tehát egészen létrehozza pszichéjüknek tartalmi és formai, tényleges és potenciális kibővülését és gazdagodását. Új tartalmak áramlanak felé, amelyek növelik élményeinek gazdagságát. Miközben a mű homogén közege arra készíti, hogy felfogja, a benne lévő új tartalmat elsajátítsa, egyidejűleg fejlődik észlelőképessége, s ezentúl fel tudja ismerni és élvezni tudja az új tárgyi formákat, viszonyokat stb.” A modern művészet nagy alkotásaiban (nem a régi avantgardizmust unalmasan másoló epigonokéban) az észlelőképesség ilyenfajta fejlődését látom, ezt a potenciális kibővülést és gazdagodást, s azt a forradalmi kísérletet, hogy az észlelőt

bevonják a művészi alkotófolyamatba. Remélem, hogy belátható időn belül valószínűségi bizonyítékokat is találok erre.

Születésnapod alkalmából ismételten és félreérthetetlenül aki akartam jelenteni, hogy hálásan tekintem magamat tanítványodnak — ha néhány szempontból ellenszegülő tanítványnak is. Csodálattal és szeretettel köszöntelek Téged, a tanárt és barátot, a nagy alkotó marxistát.